Metodologia Wyznaczania Wiejskich Obszarów Funkcjonalnych w obliczu perspektywy oddolnej: Założenia, Wyniki, Weryfikacja

Termin: 2026-02-09 - 2030-02-08

Kierownik: Marcin Mazur

Wykonawcy: Jerzy Bański, Maria Bednarek-Szczepańska, Anna Grzelak, Michał Konopski, Marcin Mazur, Damian Mazurek

Instytucja zamawiająca: Narodowe Centrum Nauki
Numer projektu: UMO-2025/57/B/HS4/04221

(projekt OPUS)

Życie mieszkańców wsi i prowadzona przez nich działalność gospodarcza w coraz większym stopniu zależy od specjalizacji i współpracy, mobilności, zdalnej komunikacji, dostępu do informacji i usług przez internet. Coraz mniej istotnym uwarunkowaniem rozwoju jest oddalenie obszarów wiejskich od centrów. Tam gdzie bariera ta ma znaczenie, coraz łatwiej ją przezwyciężyć przez transport indywidualny. Relacje przestrzenne stają się jednak bardziej skomplikowane i niezależne od granic jednostek przestrzennych. Do zrozumienia zróżnicowania obszarów wiejskich potrzeba więc podejścia funkcjonalnego, gdzie poszczególne miejsca pełnią różną rolę w skomplikowanym mechanizmie rozwoju regionalnego. Zatem czy najlepszy nawet opis jednostek podziału administracyjnego może odpowiednio wyjaśniać przestrzenne zróżnicowanie dzisiejszych obszarów wiejskich? Czy liczba miejsc pracy, liczba odwiedzających muzeum w danej gminie oddaje rzeczywiste możliwości mieszkańców? Problemu tego nie można sprowadzać do standaryzacji wielkości jednostek przestrzennych. Już pod koniec XX w. zauważono potrzebę uwzględnienia rozlewania się miast, specjalizacji ich podjednostek, wspólnego rynku pracy i koordynacji działań w ramach aglomeracji. Stąd propozycja Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego (MOF). Teraz czas na obszary wiejskie (WOF). Z racji odległości, procesy społeczno-gospodarcze tym mocniej zależą tu od powiązań funkcjonalnych, które są bardziej rozproszone i wielowymiarowe. Także tu potrzeba więc zmiany podejścia. Zamiast przyjmować uproszczenie, że istniejące jednostki przestrzenne są stosunkowo jednolite, należy uznać, że rzeczywiste regiony społeczno-gospodarcze polegają właśnie na wewnętrznym różnicowaniu i spójności powiązań. Wyzwanie stanowi natomiast nie tyle ich porównywanie, co sama identyfikacja.

Projekt nawiązuje do aktualnej dyskusji nad metodą wyznaczania WOF w Europie. Celem jest konfrontacja aktualnej metodologii delimitacji WOF z osiągnięciem zamierzonych celów podziału, w świetle danych empirycznych. Aby wykorzystać tę koncepcję do celów naukowych, konieczne jest jednak szersze spojrzenie. Projekt posiada 3 komponenty: teoretyczny, metodologiczny i poznawczy. Pierwszy udzieli odpowiedzi na pytanie: Czym jest WOF oraz jakie jest jego miejsce na tle obecnej wiedzy teoretycznej? Pojęcia funkcji miejsca, regionu funkcjonalnego, czy regionalizacji, nie są nowe. Z kolei problem wpływu przyjętych jednostek przestrzennych na wynik badania został zauważony już niemal 100 lat temu. WOF wymaga zdefiniowania, jak nawiązuje do tych i innych koncepcji. Pozwoli to określić cechy, jakie powinien mieć ten podział. Ich różnorodność sprawia, że spełnienie wszystkich kryteriów jest niemożliwe. Jednostki przestrzenne powinny spełniać oczekiwania formalne, być porównywalne między sobą i nowe w stosunku do jednostek istniejących podziałów. Z drugiej strony, kluczowe są względy merytoryczne, ich dopasowanie do rzeczywistych powiązań. W pierwszym etapie drugiego komponentu wypracujemy metodę kompleksowej oceny poziomu realizacji celów podziału na WOF, w tym listę kryteriów oraz wskaźników określających poziom ich spełnienia. Przykładowo, w kwestii formalnej istotna jest wielkość jednostek, ale pożądana jest też zwartość ich kształtu i transgraniczność. Przede wszystkim potrzeba zaś rozbudowy oceny pod względem merytorycznym. Aktualna propozycja pozwala jedynie pośrednio wnioskować o rzeczywistych powiązaniach wewnętrznych WOF. Jej podstawą jest czas dojazdu i liczba mieszkańców miejscowości. Należy więc zadać pytanie, czy pozwala ona nazywać wyznaczone jednostki „funkcjonalnymi", czy tylko „z potencjałem do spójności funkcjonalnej"? W projekcie pojawi się więc propozycja kryteriów merytorycznych pozwalających ocenić spójność rzeczywistą. Uwzględnione będą obiektywnie mierzalne przepływy ludności wewnątrz WOF, ale też subiektywna perspektywa mieszkańców wsi. Kryteria łączyć więc będą metody ilościowe (statystyka opisowa, geostatystyka, w tym centrografia, modele grawitacji, ankiety, data scraping) i jakościowe (obserwacja uczestnicząca, wywiady pogłębione). Wreszcie zaproponowana metoda będzie uwzględniała sposób połączenia wielu wskaźników w jedną kompleksową ocenę. W drugim etapie poszukiwany będzie

optymalny wariant metodologii wyznaczania WOF. Zaakceptowana będzie ogólna struktura aktualnej propozycji metodologii, co pozwoli włączyć się w toczącą się dyskusję. Modyfikacji będzie natomiast podlegało jej 7 parametrów, które uznano za dyskusyjne. Za optymalny będzie uznany wariant z najwyższym wynikiem kompleksowej oceny. Komponent poznawczy dotyczy już bezpośrednio obszaru Polski. Wstępny jego etap służy jednak rozpoznaniu kontekstu międzynarodowego. W ramach projektu podjęto współpracę z 5 uznanymi zagranicznymi naukowcami specjalizującymi się w różnych aspektach funkcjonowania wsi, w różnych częściach Europy (Czechy, Chorwacja, Finlandia, Holandia i Hiszpania). Odbędą się tam konsultacje i wizyty studyjne w jednym z WOF. Pozwolą one lepiej zaplanować drugi etap, tj. studia przypadku w Polsce zakładające szczegółową analizę 14 obszarów o różnych uwarunkowaniach lokalizacyjnych i przynależności do WOF zależnej od przyjętych parametrów. Ich podstawą będzie przegląd literatury, map, źródeł internetowych, ale też obserwacja uczestnicząca i inne badania społeczne. Zidentyfikowane czynniki decydujące o roli miejscowości jako lokalnego centrum i o zasięgu WOF same w sobie mają wartość poznawczą. W projekcie będą jednak też użyte do optymalizacji metodologii. W trzecim etapie narzędzia GIS pozwolą wdrożyćzoptymalizowaną metodologię wyznaczenia WOF w Polsce. Prezentacja kartograficzna wyników da wgląd w nowy aspekt zróżnicowania obszarów wiejskich. Nowej wiedzy dostarcza porównanie innych niż dotychczas jednostek przestrzennych, ale przede wszystkim same ich zasięgi.